Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı
Yıl: 13, Bahar 2015, Sayı: 18, ss. 195-218, **100. Yıl**

Valentine Chirol'e Gecikmiş Bir Cevap: İngiltere'nin Propaganda Savaşları, Çanakkale, Fitzmaurice ve Diğerleri

Altay CENGİZER*

Öz

İstanbul Büyükelçiliği Baştercümanı Gerald Fitzmaurice ile 1908–1914 döneminde İstanbul'da İngiliz Büyükelçiliği yapan Gerard Lowther, söz konusu periyotta Osmanlı – İngiliz ilişkilerine tesir etmiş önemli isimlerdir. Bununla beraber onlar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi ve toplumsal gelişmelerin niteliklerinin Londra'da daha iyi anlaşılmasını sağlamaya yönelik bir yaklaşım içinde olmamıştır. Bu sebeple İngiltere'de Osmanlılara yönelik bilgisizlik ve önyargıların daha da beslenmesine sebep olmuşlardır. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği'ne musallat olmuş zafiyet, sadece Lowther ve Fitzmaurice ile de sınırlı olmamış diğer görevlilerde son derece Osmanlı-karşıtı bir hissiyat ve eylem içinde olmuştur. Bu çerçevede, Birinci Dünya Savaşı boyunca hiç dinmeksizin devam ettirilecek bu propagandanın, Türk ve Osmanlı-karşıtlığı noktasında esasen yıllardır önyargılarla beslendiğini kaydetmek doğru olur.

Anahtar Kelimeler: *Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşları, Fitzmaurice, Valentine Chirol*

Valentine Chirol to Delayed Answer: Britain's Propaganda Wars, Canakkale, Fitzmaurice and Others

Abstract

Gerald Fitzmaurice, Chief Dragoman of the British Embassy in Turkey and British ambassador (1908–1914) Geard Lowther were two important actors of Ottoman-British relations. However, they were not very interested in conveying the political and social developments in Ottoman Empire to London, a situation that led to ignorance and prejudice on the affairs of the Ottoman Empire. The

* Büyükelçi, altaycengizer@yahoo.com.

other stuff of the British embassy in İstanbul who had anti-Ottoman feelings also share the blame.

Keywords: *World War I, Çanakkale Wars, Fitzmaurice, Valentine Chirol*

İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği Baştercümanı Gerald Fitzmaurice, Robert Vansittart, Percy Lorraine, Lancelot Oliphant gibi bir dönemin en tanınmış İngiliz diplomatlarını derinden etkilemiş birisiydi. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla aşağı yukarı aynı günlerde İstanbul'daki görevine başlayan Gerard Lowther da kolaylıkla Fitzmaurice'in büyüsüne kapılacaktır. Bir Büyükelçiliğin öncelikle yapması icap ettiği gibi Merkez'in görüş açısını bulunulan başkentin zaviyesinden bakarak genişletmek bir kenara, tam aksi yönde çalışan bu ikili, İngiltere'de Osmanlılara yönelik bilgisizlik ve önyargıları daha da beslemiştir. Lowther, Haziran 1913'de İstanbul'dan ayrıldığına göre, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği neredeyse tüm 1908-1914 dönemi boyunca, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasi ve toplumsal gelişmelerin niteliklerinin Londra'da daha iyi anlaşılmasını sağlamaya yönelik bir yaklaşım içinde olmamıştır.

İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği'ne musallat olmuş zafiyet, sadece Lowther ve Fitzmaurice ile de sınırlı değildir. 1908 Ekim ayında Birinci Müsteşar olarak İstanbul'a atanan ve Mallet Ekim 1913'de Büyükelçiliğe başlayıncaya değin sık sık Maslahatgüzâr kalan Charles Marling de son derece Osmanlı-karşıtı bir hissiyat ve eylem içinde olmuştur.

Dışişlerinin Bağdat Demiryolları uzmanı, aynı zamanda Doğu Dairesi'nin Başkan Yardımcısı olan, Osmanlılara özel bir yakınlık duyduğu da söylenemeyecek Alwyn Parker, Fitzmaurice'in Ağustos 1913'de dahi Edirne'den çıkmaları yolunda Türklere şiddetli baskı uygulanması düşüncesini etrafta yaydığını öğrenince, İstanbul'daki Büyükelçiliğin Osmanlı Hükûmeti'nden tamamen kopuk olduğunu söylemekten kendini alıkoyamamıştı.

1906-1910 tarihlerinde Dışişleri Genel Sekreterliği görevinde bulunduktan sonra Hindistan Genel Valisi olarak atanan Charles Hardinge de aynı kanaatte olup, Lowther'ın önceki İngiliz Büyükelçilerine göre çok daha az esnek ve özensiz olduğunu, önemli ayrıntıları göremediğini düşünüyor, bu haliyle de Büyükelçilikte "talihsiz bir Türk-karşıtı atmosfer" yaratmak suretiyle İngiltere'nin Osmanlılar nezdindeki pozisyonunun alttan alta oyulmasına yol açtığını dile getiriyordu.[1] Dışişleri'ndeki selefine gönderdiği özel bir mektupta ise Lowther'ın Büyükelçiliğini "büyük bir hayal kırıklığı" olarak değerlendirmişti.[2]

1 G.R. Berridge, *Gerald Fitzmaurice (1865-1939) Chief Dragoman of the British Embassy in Turkey*, s. 107.

2 Hardinge'den kendisinden önceki Dışişleri Genel Sekreteri (1894-1906) Sir Thomas Sanderson'a 22 Mayıs 1913 tarihli özel mektup. Atıfta bulunan, Marian Kent. "Great Britain and the End of the Ottoman Empire 1900-1923" s. 174 dipnot 12.

Gerçekten, Hardinge, ta Yeni Delhi'den şu hususlara dikkat çekmek ihtiyacını hissetmiştir:

> *"İstanbul'daki Büyükelçiliğin değişmesine şiddetle ihtiyaç var. Dışişleri'nde kalmış olsaydım Lowther'ın Büyükelçiliğine çok önceden son vermiş olacağımdan eminim. Duyduklarıma bakılacak olursa, Büyükelçilik personeli baştan aşağı değiştirilmek durumundadır. Türk-karşıtı oldukları biliniyor, zaten bunu saklamaya da hiç çalışmıyorlar."*[3]

Biyografisini yazan Berridge'e göre, Fitzmaurice diplomasinin ayak işini yapmakta, bilhassa risk taşıyan her işe girişmekteydi:

> *"Fitzmaurice, istihbarat topluyor, nüfuz satın alıyor ve en önemlisi de muhalif unsurlarla temas kuruyor, gerek gördüğünde bunları teşvik de ediyordu... Büyükelçisi gibi tam temsil yetkisiyle donatılmamış olduğu için yakalandığında da İngiliz hükûmetini en zor bir mevkiiye sokmayacaktı. Bu sayede ellerini kire sokmaktan hiç çekinmeden riskli işlere kalkışabilmekteydi...Sonuçta, zaten genellikle çok zayıf bir şekilde idare edilen ve daha ziyade İngiliz Dışişleri'ndeki aristokrasi için tecrübe kazanabilecekleri bir okul haline dönüşmüş durumdaki İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği mensuplarının Fitzmaurice'e müteşekkir kalmaları için çok sebep vardı. Fitzmaurice, kendisi için hep söylenegeldiği gibi acımasız, kolaylıkla ikna edebilme kâbiliyetine sahip, her zaman bol enerjisi olan birisi olmuştu. Lawrence, Türkiye'de baştan sona her tarafta Fitzmaurice'den korkulduğunu söylemişti."*[4]

Fitzmaurice İstanbul'da istediği gibi at koşturmaya, her yere fütûrsuzca girip çıkmaya, her konuda bilgiçlik taslamaya alışmıştı. Osmanlı hükûmetlerinin tutumu da bu aşağılayıcı tavırlarını kolaylaştırmamış değildir. Örneğin, İngiltere'nin Akabe Krizi sırasında verdiği ultimatom diplomasisini dahi idare eden, 13 Mayıs 1906 günü ultimatomun mühleti dolmaktayken Sadrazam'la görüşmeleri yürüten Fitzmaurice idi. Açıkcası, İngiliz Büyükelçiliğinin Baştercümanı bu katta kabul görmekte, Sadrazam'la yüksek siyaset yapmaktaydı. Şimdi, İkinci Meşrutiyet'le birlikte, lisanlarını konuşsa da ruhlarına nüfuz edemediği, küçük gördüğü kadar iptidaî de bulduğu Osmanlıların haklarını koruma iradesini taşıyan bir siyasi hareketin ortaya çıkmasını hoşnutlukla karşılayacak değildi. Paris ve Berlin'deki Büyükelçilikler gibi en önemli dış temsilciliklerden Bâb-ı Âlî'ye gönderilen kripto telgraflar dahil, Osmanlı hükûmetinin gizli yazışmalarını rüşvet karşılığı edinen, kendisini her şeye hâkim addeden Fitzmaurice, Jön Türk hareketinden dehşet duymuş, önüne kim çıksa Osmanlıların ulusal varlı-

3 Joseph Heller, *British Policy towards the Ottoman Empire 1908-1914*, s. 101.

4 G.R. Berridge, age, s. 244.

ğının yeniden hayatiyet bulacağı bir devrin şafağının söktüğü hususunda uyarmaya girişmişti.[5] Jön Türklerin bağımsız ve egemen ülkeler arasında geçerli olması gereken diplomatik kural ve protokolün kadim usûlleriyle bağdaştırılmasına olanak bulunmayan; literatüre "dragoman" olarak geçmiş sefaret tercümanlarının çok fazla öne çıkmasına yol açmış düzeni değiştirmeye kalkışmaları, Fitzmaurice'i çileden çıkartmak için yeterli bir sebep olmalıydı.

Nitekim İstanbul'a epey nüfuz etmiş, *"Ben Kendim"*in yazarı Aubrey Herbert'in de işaret ettiği üzere, Jön Türk Devrimi'nden sonra Fitzmaurice artık alıştığı gibi herkesi görememeye, kızgınlık içinde bu duruma söylenmeye başlamıştı.[6] Aubrey Herbert, yeni seçildiği Avam Kamarası'nda 14 Aralık1911 günü yaptığı ilk konuşmasında gerçek durumu cesurca ortaya koyacak, İngiltere'nin Jön Türklere çıktıkları her türlü desteği hak eden yolda "taş gibi sert, soğuk ve kayıtsız kalmış" olduğunu söyleyecektir.[7]

Fitzmaurice'in Osmanlıların değişim çabalarından duyduğu nefret yerinden oynatılabilecek gibi değildi. Bilakis İngiltere'de söz sahibi olan herkesi bu nefretin safına geçirmek için elinden geleni de ardına koymamıştır. Örneğin, adı daha yeni yeni öne çıkmaya başlayan geleceğin meşhur "Arabist"i Gertrude Bell, Temmuz 1909'da İstanbul'u ziyaret ettiğinde, Fitzmaurice kendisiyle başbaşa kalabilmek için elinden geleni yapmış ve 5 ilâ 11 Temmuz tarihleri arasında dört ayrı fırsatta Bell ile saatlerce süren görüşmeler gerçekleştirmiştir. En fazla önem atfettiği husus, gerek Dışişleri'ndeki üst düzey gerek *The Times*'in başyazarı Valentine Chirol gibi nüfuz sahibi kişilere olan yakınlığını bildiği Bell'i,Jön Türklere sempati ve anlayışla yaklaşan, onlara destek çıkan Düyun-u Umumiye'deki İngiliz temsilci Adam Block'tan önce yakalamak ve Block'un değil, kendi yaklaşım, fikir ve yorumlarının Bell tarafından benimsenmesini sağlamak olmuştur.[8]

Gerald Fitzmaurice ile Lowther birbirlerini önceden tanıyorlardı. Fitzmaurice 1888 yılında tercüman kadrosuna alınıp Ortaköy'deki yetiştirme yurdunda Türkçe öğrenmeye başladığında, Lowther da öğrencilerin sürveyanı olarak görev yapmaktaydı. Fitzmaurice, Elçi-Müsteşar olarak görev yaptığı Washington'dan, en zenginlerin en şaşaalı yaşamları sürdürdüğü Newport gibi şehirlerdeki kokteyl partilerinden ayrılıp yeniden ilk tayin yeri olan İstanbul'a gelen Gerard Lowther'ın pasif zekâsını, etkilenmeye açık kişiliğini idaresi altına alacaktı.

Tüm bu manzarayı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin muhalifi Mahmud Muhtar Paşa da dile getirmemiş değildir:

5 G.R. Berridge, age, s. 119, dipnot 11.

6 G.R. Berridge, age, s. 26.

7 G.R. Berridge, age, s. 166.

8 G.R. Berridge, age, s. 140, dipnot 33.

> *"İngiltere, takip ettiği gaye ve emellere muhalif vaziyet alarak, mevkiini Doğu'da tehlikeye düşürebilecek bir Türkiye'yi çekemediğinden, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni husumetine hedef etti. Devirmek için de Kâmil Paşa'nın etrafına toplanan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na yöneldi... Yazık ki, o sırada İstanbul'daki İngiltere Sefareti işleri meselâ Sir Philip Currie kıratında şahsiyet sahibi zevat tarafından idare edilmeyip, bilerek bilmeyerek iki devlet arasındaki gerginliği mütemadiyen derinleştiren kimseler elinde idi. Bu hususta en fecî rolü de Türk düşmanlığıyla tanınmış olan Baş Tercümen Fitzmaurice oynuyordu... Fransa'ya gelince, bu devletin genç Türkiye'ye karşı siyaseti Doğu'yla alâkadar bulunan Fransız maliyecilerinin hissiyatına uyarak hareket etmekten ibaretti..."*[9]

Mahmud Muhtar Currie'ye övgülü bir gönderme yapmış olsa da adı geçenin 1894-1898 yılları arasındaki Büyükelçiliği'nde de husumet ve üstten görme eksik olmuş değildir. Currie, Edirne'ye sabah çok erken bir saatte ilk vardığında, yıllardır sürdürülen yeni İngiliz Büyükelçilerinin Edirne'de karşılanması geleneği uyarınca kendisini bekleyen Osmanlı tefrişat görevlilerini karşılamayı reddetmiş, kompartımanında uyumaya devam etmişti.[10] Tabii, o da diğerleri gibi dünyanın en büyük İmparatorluğunu temsil etmek üzere geri kalmış ve içine kapalı Şark'a geldiğini düşünüyordu.

Aslında, Fitzmaurice'in kafa yapısını bütün çıplaklığıyla ortaya koymak bakımından belki de en iyi örnek, Balkan Harpleri sırasında takındığı tutum olmalıdır. Osmanlı orduları meydan muharebelerini kaybetmiş, Çatalca hatlarına çekilmiştir. 5 Kasım 1912 günü, Bulgarların İstanbul'a gireceği beklentisi had safhaya çıkmışken, Fitzmaurice Dışişleri Bakanı Edward Grey'in Özel Kalem Müdürü William Tyrell'e bir mektup yazar. Elinin ilk gittiği yer, basılı mektup kağıdındaki *"Constantinople"* ibaresidir. Bunu çizer ve yerine İstanbul'un *"Büyük Bulgaristan"* taraftarlarınca kullanılan ismi olan *"Tzarigrad"* yazarken garip bir sevinç duymuş olmalıdır:

> *"Sana Pekin'den son mektubu, Saray ve Bâb-ı Âlî'nin pılısını pırtısını da toparlayamaksızın Asya sahiline kaçmasından hemen önce yazmaktayım. (Fitzmaurice, Pekin'in Batılı Güçler tarafından işgalini kastetmektedir. Gladstone, Türklerin Avrupa'dan atılması gerektiğini ileri süren meşhur konuşmasında "pılılarını pırtılarını alıp gitsinler" demiştir.) 1453 Dramı bu defa tersinden gerçekleşiyor. Sultan, Vezir-i Azam, Büyük Senyör, Bâb-ı Âlî gibi tanımlamaların o eski anlam yüklemelerini bütünüyle yitirdiği bir anda Ayasofya ve Saray'daki hazineler ile Peygamberin emanetlerinin nasıl korunabileceği merak ediliyor. Diplomasinin yarattığı dayanıksız örümcek ağları ve mürekkeple yazılan siyasi formüller yer-*

9 Mahmud Muhtar, *Maziye Bir Nazar: Berlin Antlaşması'ndan Harb-ı Umumi'ye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri*, s. 116-117.

10 G.R. Berridge, age, s. 22 dipnot 46.

> *lerini kanla sağlanan gerçekliklere bırakıyor... İttihat ve Terakki'nin öğretileriyle çürüyen Osmanlı ordusunun, Padişah için değil de Cavit Bey için savaşacak hali yoktu ve intikam almaya kararlı Bulgar ve yeni Büyük Güç "Balkan Birleşik Devletleri"nin orduları önünde çatırdayıp yok oldu. Hiç şüphe yok ki, Gladstone geleneğine uygun olarak pey sürmemiz gereken at, Balkanlılardır. Herhalde gözüpek Bulgar Ferdy (Kral Ferdinand) buraya gelip barış şartlarını dikte edecektir. İttihat ve Terakki, Türkiye'nin düşmanları arasında ittihat, kendi unsurları arasında ise ayrışma ve nifak yarattı. İşte size Osmanlı İmparatorluğunun gerileme ve çöküşü. Son dört yıldır Yahudiliğin arabasına koşulu Panislamizm'in can cekişmesi, Anadolu ve Suriye'de Turner'ın Ulusal Galeri'deki "Rüzgâr ve Yağmur" isimli tablosunda resmedildiği gibi katliamlara yol açacak olursa, bu kuru otların yangını Mısır'a kadar ulaşabilir."*[11]

Osmanlıların Rumeli'si asırlar sonra sona ermekte, fakat Fitzmaurice Tyrrell'e yazdığı bir başka mektupta da Avrupa diplomasisinin yıllardır bir türlü becerip de halledemediği "temizliği" nihayet gerçekleştirmiş olmalarından ötürü Balkan devletlerinin tebrik edilmesi gerektiğini yazabilmektedir.[12]

1930-1938 yıllarında İngiliz Dışişleri Genel Sekreteri olarak da görev yapan Robert Vansittart'a göre Fitzmaurice "bütün Yakın Doğu'yu aklında taşıyan adamdı."[13] Ne var ki, aklında taşıdığı sadece Türk'lerin zafiyetleri, nasıl alt edilebilecekleriydi. Muhakkak, Edirne'nin Osmanlılar için ne anlam ifade ettiğini bilecek kadar Şark'ı aklında taşıyordu, ama Türklerin Edirne'yi kaybetmeleri, İstanbul'dan kovulmak üzere olmaları karşısında sevinç gösterilerine de girişiyordu.

Üstelik, Fitzmaurice'in yukarıdaki satırları on binlerce Balkan mültecisinin olabilecek en kötü şartlarda İstanbul'a yığıldığı, kolera salgınının kol gezdiği ve binlerce can aldığı bir sırada kaleme alabilmiş olması, on yıllardır içinde yaşadığı bir topluma karşı en temel insanî duyguları dahi geliştiremediğini ortaya koyar niteliktedir. Fitzmaurice'in Türk ve Müslümanlara karşı önyargılarının bu derece güçlü olmasına karşın, Lowther'ın Londra'yı dahi haberdar kılmaya gerek görmeden Baştercümanının Balkan devletleriyle Osmanlılar arasında kendince bir arabuluculuk rolüne soyunmasına göz yumacak denli sorumsuz davranabilmiş olması da az dikkat çekici değildir.

Ne var ki, Fitzmaurice'in duyguları İngiltere'deki havayla epey örtüşüyordu. Birinci Balkan Harbi'nin hitamında toplanan Londra Konferansı'nda, Grey ev sahibi

11 G.R. Berridge, age, s. 177, dipnot 15.

12 Feroz Ahmad, The *Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914* s. 114.

13 Zara Steiner, "Elitism and Foreign Policy: The Foreign Office Before the Great War", s. 31.

olarak göya tarafsız bir siyaset izleyeceği iddiasında bulunmuş olsa da İtilâf devletleri Konferans'ta birleşik bir tutum sergilemişlerdir. Konferans, başından sonuna değin Balkan Faciası'nın sonuçlarının tescil ettirilmesi peşinde olmuş, ne bunların en azamiyetçi siyasetlerin neticesi olduğunu gözetmiş ne de herhangi bir denge arayışı içine girmiştir. Osmanlıların, İstanbul'un savunulması bağlamında Edirne'nin stratejik önemine işaret etmeleri, Anadolu önündeki Limni ve Midilli'nin Yunanistan'a geçirilmesine itirazları kanıksanmış, hiçbir tesir uyandırmamıştır. Bu günlerde, İngiltere devamlı surette Osmanlılara kasalarının boş olduğunu; bu sebeple de barış yapmak zorunda olduklarını hatırlatmakta, aksi takdirde Büyük Güçlerin Osmanlıların egemenliğini epey daha kısıtlayacak tarzda müdahale etmek zorunda kalacaklarını ileri sürerek, kol bükmektedir. Hatta, Osmanlıları her şeyi kabul etmeye zorlayan bu tutumu dahi "ılımlı" ve "tarafsız" olarak nitelendiren Rusya'ya da çatışmaların tekrar başlaması halinde bu "dengeli" davranış içinde kalmayacağı sözünü de vermiştir.[14] Kısaca, İngiltere'nin Balkan Harpleri sırasında izlediği siyaset tamamen Balkan Ligi yanlısı olmuştur. Aynı sempati dairesi içinde kalan İngiliz basınının Türklere ve Müslümanlara karşı girişilen kıyımı sayfalarına taşımış olduğu da söylenemez.

Lowther, 1913 Temmuzu'nda İstanbul'dan ayrılacak, yerine atanan Louis Mallet ise ancak Ekim sonunda görevine başlayacaktır. Fitzmaurice, bu ara dönemde dizginleri iyice eline almış olarak hâlâ daha Türklere Edirne'yi terk etmeleri için baskı yapılmasını istemekte, bunun yollarını göstermekte, Geçici Maslahatgüzâr Charles Marling de bu görüşleri aynen Londra'ya yansıtmaktadır. Edirne'nin gerek tarihî gerek stratejik açılardan Osmanlılar için ne denli gerekli olduğu yönünde Londra'yı aydınlatmakla mükellef olmak gereken İngiliz Büyükelçiliği tam tersi yönde faaliyet göstermiş, Edirne'nin ebediyen kaybının Osmanlılar için nasıl berbat bir sonuç olacağını, Edirne'nin derin manasını kavramak istememiştir.

1913 ortası itibariyle Fitzmaurice'in İstanbul'dan ayrılmasına karar verilmiş gibidir. Neticede, Mallet Fitzmaurice'in Türkiye'deki rejime karşı ziyadesiyle önyargılı ve yapıcı olmaktan çok uzak olduğunu yazar.[15] Fitzmaurice de 26 Şubat 1914 tarihinde bir daha hiç dönmemek üzere İstanbul'dan ayrılır.

Lâkin, İngiltere Fitzmaurice'in Türkiye düşmanlığından daha uzun süre faydalanmaya devam edecektir. İngiliz Deniz Kuvvetleri İstihbarat Bölümü Başkanı Albay Reginald Hall, Çanakkale'ye yönelik bir harekâta başlanması için kabinede oydaşma ortaya çıkmaya başladığını görünce, Türkiye'de daha fazla ajana ihtiyaç duyacağını düşünmüş, Ocak 1915'de "nüfuz sahibi Türkler'le yakın ilişkiler idame ettirdiği" söylenen bir inşaat mühendisi olan George Griffin Eady'yle temas kurulmasını sağlamıştır. Eady, derhal Fitzmaurice'in ismini vermiş, daha önce de Çanakkale'nin ablukası

14 Grey'in Lowther'ın 22 Aralık 1912 tarih ve 731 sayılı telgrafı üzerine düştüğü not FO/371/1507.

15 G.R. Berridge, age, s. 125.

sırasında İstanbul'a kömür getirme faaliyetlerini İngiliz istihbaratına gammazlamış olan tanınmış İngiliz tüccar aile Moda'lı Whitall'lere de işaret etmiştir.[16]

Sonunda, Çanakkale'ye saldırının başlamasının üzerinden henüz iki gün geçmişken, Grey Sofya'daki İngiliz Elçisi Sir Henry Bax-Ironside'a bir telgraf göndererek, saldırının başlatılmış olması muvacehesinde Fitzmaurice'i Yakın Doğu'da el altında tutmak, bu suretle Balkanlar ve bilhassa Türkiye hakkındaki bilgi ve tecrübesinden yararlanmak istediğinden bahisle, kendisini Sofya'ya Başkâtip sıfatıyla tayin ettiğini bildirir. Daha da önemli olarak, Grey'in esas beklentisi, Çanakkale'de "zafere doğru" ilerlenilirken, Fitzmaurice'in zaten iyi tanıdığı İstanbul'daki Almanya-karşıtı çevrelerle temasa geçmesidir.[17] Açıktır ki, Grey müttefik donanmasının Çanakkale'ye saldırdığı sırada İstanbul'da darbeye kalkışabileceğini düşünmekte, bu yolda da Fitzmaurice'e güvenmektedir.

Grey'in Fitzmaurice'den beklentileri öylesine yüksektir ki, adı geçeni aynı zamanda Çanakkale'deki filo komutanıyla gerekli gördüğü her halde doğrudan temas kurmakla da yetkilendirmiştir. İngiltere'nin bu sıradaki en büyük beklentisi, Çanakkale saldırısının yarattığı dehşetin İstanbul'da bir darbeye yol açarak, Hükûmetin düşürülmesidir. Bu hususu, Grey 26 Şubat günü yapılan Savaş Konseyi toplantısında da açıklıkla ifade etmiştir.[18]

Haziran 1915'e gelindiğinde Çanakkale saldırısının bir türlü "zafere doğru" ilerlemediği görülür. Saldırının başlamasıyla birlikte Balkan devletlerinin de İtilâf tarafına geçeceğini ümit eden İngiltere hayal kırıklığına uğramış, Osmanlıların direnişi Balkan devletlerini her şeyi tekrar tartmaya yöneltmiştir. Grey'in yeni Özel Kalem Müdürü James Drummond, Fitzmaurice'e bu defa da Kral Ferdinand üzerinde tesir sahibi olan Bulgar bakanlarına rüşvet dağıtmak görevini verir. Fitzmaurice, Bulgaristan'ın Haziran ayı sonundan önce Türkiye'ye saldırmasını temin yolunda çalışacaktır. Buna yardımcı olacak Bakanlara da toplam 2,5 milyon Sterlin tutarında rüşvet dağıtmaya yetkili kılınmıştır.[19] Bu rakam, gerçekten de inanılması güç büyüklükte bir miktar olup, Bulgaristan'ın ulusal hasılasının neredeyse % 4'üne, bütçesinin de dörtte birinden fazlasına tekabül etmektedir.

Kuşkusuz, Alt-Kıta ve Afrika'ya yayılmış imparatorluklarında on milyonlarca Müslüman nüfus barındıran İngiltere ve Fransa, bu nüfusun Osmanlı İmparatorluğu'na sempati duyduğunu biliyor, daha önce örneklerine rastlanıldığı gibi başkaldırı eylemlerine girişmesinden çekiniyorlardı. Bu yüzden, savaş sırasında

16 G.R. Berridge, age, s. 207. Öte yandan, oğulları da İstanbul'da MI5 istasyon şefi olarak görev yapmış, her zaman Türkiye'nin aleyhine çalışmış bu ailenin adının hâlâ İstanbul Moda'daki "Vitol Çıkmazı" sokağıyla anılır olması dikkat çekicidir.

17 G.R. Berridge, age, s. 216.

18 ibid

19 G.R. Berridge, age, s. 219.

da var gücüyle devam ettirilen İtilâf propagandası, başından itibaren Osmanlı halkını idarecilerine karşı kışkırtmak ve isyan yaratmak amacını gütmüş, bunun için de halk fakirlikten evini barkını, elbisesini satmak zorunda kalırken, zaten Trablusgarp ve Balkan Harpleri'nde kaybedilen toprakları satarak zengin olan Enver Paşa ve arkadaşlarının pırlanta ve elmaslar içerisinde yüzdükleri; müthiş yolsuzlukların vuku bulduğu gibi halk ve asker arasında büyük memnuniyetsizlik yaratmaya matuf kara propagandaya özellikle yönelmişlerdir.[20]

İmparatorluklarında, büyük kesimleri itibariyle herhangi bir gelecek tasarımından yoksun on milyonlarca Müslüman bulunduran İngiltere ve Fransa'nın, Osmanlıların olası başarısının bu toplumlarda saklı duran özlemlerin harekete geçmesine; bu insanlarda da kendileri için tanımlanmış özgün bir yaşam dönüşümünün büyük dairesine ulaşmak yolunda hamlelere girişebilecekleri fikriyatının uyanmasına; Doğunun da kendi ülküsünü aramaya başlamasından nasıl ürkmüş oldukları, 1914'ten bakıldığında daha iyi görülür.

İlgi çekici bir husus, İngiltere ve Fransa'nın bu çarpıtma siyasetini eşgüdüm içinde yürütmeye de kalkışmış olmalarıdır: 30-31 Aralık 1914 tarihlerinde Paris'te yapılan İngiltere-Fransa İslâm Konferansı'nda İngiliz ve Fransız imparatorluklarında yaşayan Müslümanların yanı sıra Osmanlı ülkesinde yaşayan Müslüman toplumlara da yönelik olarak sürdürülecek propaganda faaliyetlerinde "aslında Müslüman değil hür fikirli enternasyonalistler olan Jön Türk'lerin maskaralık yaptıkları" hususunun ana fikir olarak işlenmesi şeklindeki İngiliz önerisi kabul edilmiştir.[21] Tabii, bu iddia da buram buram Fitzmaurice kokmaktadır. Nitekim, Fransa'yla bu tür bir eşgüdüm toplantısı yapılması fikri de Fitzmaurice'e aittir. Fitzmaurice, bir de İslâmiyet'le ilgili işlerde "uzman" kabul edildiği için, Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri McMahon'un başkanlığında anılan konferansa katılan İngiliz heyetinde de karşımıza çıkar. Muhtemelen Fitzmaurice'in tavsiyesiyle İstanbul'daki sefaret günlerinden eski arkadaşı Percy Lorraine de heyete dahil edilmiştir.

Mc Mahon, İngiltere tarafından silâh, parasal kaynak ve insan gücüyle desteklenecek bir başkaldırı hareketine girişilmesi halinde Araplara Türklerden bağımsızlık sağlanacağı sözünü içeren Haziran ve Aralık 1915 tarihli meşhur Mc Mahon-Şerif Hüseyin mektuplaşmalarının da müellifidir. Mc Mahon, Konferans'ta Arapların Türklere karşı ayaklanmaya öyle rastgele yöntemlerle teşvik edilemeyeceği; özellikle de Hristiyanların İslâmiyet'in içişlerine karıştığı izlenimini uyandırmaktan muhakkak surette kaçınılması gerektiği üzerinde durmuş, Fransızları ikna etmekte de hiç zorlanmamıştır. Bu anlayışla, Jön Türklere kara çalınması ve inançsız kimseler olarak resmedilmelerinin en iyi yöntem olacağı üzerinde karar kılınmıştır. Konferans'ta

20 Servet Avşar, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası* s. 83-84.

21 G.R. Berridge, age, s. 211.

alınan kararlar, ortaya konulan tarz ve üslûp yeterince açık, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra da Osmanlılara kötülük yapmaya devam eden Fitzmaurice'in ayak izleri her taraftadır.

Tabii, Osmanlıların o zamanlar için bir Doğuludan beklenmeye alışıldığının aksine çaresizlik, teslimiyetçilik ve kadercilik içinde kalmayı reddedip, mücadele yollarını aramak istemiş olması, İtilâf Bloğu'nun hesaplarını alt üst etmemiş değildir. Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşı'na girişinin hemen akabinde 31 Ekim 1914 günü yayınlanan İngiltere'nin basın açıklaması, bundan böyle İngiliz propagandasının hangi yönde geliştirileceğine de işaret eden bir çarpıtma teşkil eder. Açıklamanın Enver Paşa'nın Alman-yanlılığı üzerinde duran bölümü aşağıdadır:

> *"Türk Harbiye Nazırının sempatilerinde kesin şekilde Almanya'dan yana olduğu çok iyi bilinmekteydi. Fakat, İngiltere'nin Türk hükûmetine karşı her zaman göstermiş olduğu dostluğun tecrübesine vakıf meslektaşlarının daha aklı başında görüşlerinin galebe çalacağını ve Türkiye'nin çok riskli bir karar olan Almanya tarafında yer almasını engelleyeceğini içten içe ümit etmekteydik."*[22]

Başbakan Asquith ise, 9 Kasım 1914 günü yaptığı ve artık savaş halinde olunan Osmanlı İmparatorluğu'na hasredilmiş meşhur Guildhall konuşmasında propagandistlere istikâmet tayinine devam edecektir. Asquith, aynı isnatları tekrarlayarak, savaşı isteyenin Osmanlı halkı değil, kılıcını kınından çıkaran Jön Türk Hükûmeti olduğunu, Osmanlıların şu halde artık sadece Avrupa'daki değil, Asya'daki varlıklarına da son verilmesine müstehak olduklarını belirtmiş ve konuşmasını Osmanlıların intihar ettiğini söyleyerek, dramatik bir biçimde kapatmıştır.[23]

Osmanlılar zaten Balkanlar'da henüz son bulmuş, Avrupa'da ancak İstanbul'da tutunabilmiş olduklarına göre, Asquith'in ifadeleri İstanbul'un da ellerinden gideceğini söylemekte, Rusya'ya beklediği mesajı vermekteydi. İngiltere Başbakanı, Osmanlıların varlığına Asya'da da kastedildiğini, yani tamamen yok edilmelerinin amaçlandığını ortaya koyuyor, bir yandan mesajı anlayabilecek Arap liderlerin de kulağına kar suyu kaçırırken, diğer yandan da Müslümanlara karşı bir Haçlı Seferi başlatılmadığını vurgulamaya özen gösteriyordu.[24]

Tabiatıyla, İngiltere daha farklı konuşamaz, zihninden ve ruhundan geçen hissiyatı ortalara dökemezdi. 1906 yılında *All India Muslim League* kurulmuş, İslâmiyet farklı bir siyasi veçhe de öne sürmeye başlamıştı. Bunlar Osmanlıların fesini takan,

22 Joseph Heller, "Sir Louis Mallet and the Ottoman Empire: The Road to War", s. 34.

23 Roger Adelson, *London and the Invention of the Middle East: Money, Power, and War, 1902-1922*, s. 107.

24 Gerald J. Prothero, *Searching for Security in a New Europe: The Diplomatic Career of Sir George Russell Clerk,* s. 17.

mücadelelerini Pakistan'ın kuruluşuna değin sürdürmüş, eğitimli insanlardı. Bu çerçevede, İngiliz İmparatorluğu'ndaki Müslüman unsurun Osmanlı İmparatorluğu'yla girilen savaşta takınacağı tutum, hiç de önemsiz olmadığı gibi, en azından savaşın ilk aylarında ortaya çıkabilecek tepkilerin niteliğinden de emin olunamazdı. Nitekim, Churchill'in Osmanlılara bir ön alıcı darbe vurulması gerektiği yolunda ortaya attığı ve Çanakkale'ye işaret ettiği yaklaşım, 29 Ekim Karadeniz Hadisesi'nden çok önce, daha 1-3 Eylül tarihli kabine toplantılarında görüşüldüğünde, Hindistan Bakanı Crewe Osmanlılara tahrik edilmemiş bir savaş açılması halinde Hint Müslümanlarının tepkisinden çekindiğini vurgulamıştı.[25]

Bu yüzden, İngiltere'nin bütün stratejisi Türklerle diğer Müslümanları ayırmak, Osmanlıların Cihad ilanına hakları olmadığı inancını yaratmak, bunun için de Osmanlı liderliğine kara çalmak oyunu üzerine inşa edilmişti. Asquith'in halkın değil Osmanlı hükûmetinin savaş istediğini söylemesinin sebebi de farklı bir nedene dayanmıyordu. Başbakanın Guildhall'de peşine düştüğü ilâve bir gayenin de, aslında hiç saygı duymadıkları; kafalarındaki medeniyetler merdiveninde en alt basamaklara yerleştirdikleri Müslüman Osmanlı halkı ile Osmanlı hükûmeti arasına girmek, ülke sathında nifak saçmak, böylece Osmanlıların direncini zayıflatmak olduğu gözden kaçmamalıdır.

Türkiye'ye duyduğu düşmanca hissiyatla öne çıkmış Lloyd George, herhalde Türk halkı ve askerlerine çok düşkün olduğu, onların hiç mi hiç aldatılmamasını istemiş olduğu için olacak, aşağıdaki ifadeleri dönemin kara propaganda metinlerine yansımış aynı ruhla yıllar sonra kaleme alarak, hatıratında dile getirecektir:

> *"Türk ve Bulgar köylüleri kendilerini hiç ilgilendirmeyen bir kavgaya karıştırılmış, bu yüzden feda edilmekte olduklarını anlamışlardı. Türk, bunun Almanya'nın savaşı olduğunu anlamış, kendi çıkarlarının bu mağrur ve küstah Goth'un çıkarlarının arkasına konduğunu, İslâmiyet için savaşmadığını görmüştü. Savaşanlar, birbirine üstünlük kurmaya çalışan iki kâfir ulusdu. Hangisi kazanırsa kazansın, onun için fark edecek bir şey yoktu. "*[26]

Şüphesiz, Osmanlılar için söz konusu olan tam bir vatan müdafaasıydı, mesele de "iki kâfir ulus"un birbiriyle kavgasından ibaret değildi. İngiliz siyasetinin tonunu ayarlayan Guildhall konuşmasından iki gün sonra, 11 Kasım 1914 günü bu defa Kral Beşinci George Parlamento'ya geleneksel açış konuşmasını gerçekleştirir. Alışılmamış şekilde kısa olan konuşmanın orta paragrafı, Osmanlı İmparatorluğu'yla başlayan savaşa dair olup aşağıdaki şekildedir:

25 A.L. Macfie, "The Straits Question in the First World War, 1914-1918", s. 48.

26 David Lloyd George, *War Memoirs* Cilt II, s. 1471.

> *"Size son defa hitap ettiğimden bu yana Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa dahil olmasıyla savaşın sahası genişlemiş bulunmaktadır. Müttefiklerimle beraber, ardı ardına meydana gelen sürekli kışkırtmalara karşın, Türkiye'ye karşı dostane bir tarafsızlık politikası sürdürmeye çalıştım. Türkiye, kötü niyetli yönlendirmeler ve yabancı tesirler altında rastgele ve dikbaşlı bir saldırganlığa doğru yürümüş olup, aramızda şu anda savaş hali bulunmaktadır. Müslüman tebam çok iyi bilmektedir ki, Türkiye'yle ilişkilerin kopması bana zorlanmış, irademe karşı meydana gelmiştir. Müslüman tebamın hiç gecikmeksizin derhal ortaya koyduğu bağlılık ve destek gösterilerini takdir ve şükran hisleriyle kabul ediyorum."*[27]

Tabiatıyla, ne basın açıklamasında ne de Kral'ın hitabında İngiltere'nin özellikle Balkan Harpleri'nden itibaren yoğunlaşacak şekilde ne denli Osmanlı-karşıtı bir siyaset izlediğine herhangi bir atıf yapılmıştı. Hâlbuki Edirne'nin Bulgaristan'a geri verilmesi için yürüttüğü yoğun diplomatik baskıdan, Orta Doğu'da nüfuz alanları tesisine yönelik yayılmacı siyasetiyle Osmanlılar için en çetrefil sorunları öne süren İngiltere olmuştu. Ağustos ayında savaş sürerken Osmanlı Hükûmetinin Çarlık Rusyası'yla bir anlaşmaya varılmasını amaçlayan nihaî diplomatik girişimlerinin Petrograd'da önünü kesen de Grey'di.

Kral, İngiltere ve İtilâf Bloğu'nun yıllardır sürdürmekte olduğu emperyalist siyasetten; bir ayı aşkın süredir Osmanlılara karşı Çanakkale ve Basra çıkışlarında en sert şekilde uygulanmakta olan ablukalardan; İstanbul ve Boğazlar'ın Çarlığa ait olması gerektiği yolunda en üst düzeyde sarfedilen sözlerden; Osmanlıların savaşa dahil olmasından da önce Yunanistan ve Bulgaristan gibi üçüncü ülkelere söz verilen Osmanlı topraklarından, kısaca gerçekten İngiltere ve müttefiklerinin ne yapmakta olduklarından hiç söz etmeksizin Müslüman tebasına Osmanlıların saldırganlığını anlatmaktadır. Osmanlı yönetiminin yabancı tesir altında olduğu; dikbaşlılık, saldırganlık ve benzeri karalamalar, Müslüman tebayı yatıştırmak amacıyla İngiliz propagandasının öne çıkarttığı iddialardır. İngiltere, Müslüman tebaasının tepkisini çekmemek için kendisini meşru müdafaa altında gösterebilmek amacıyla Osmanlıları nasıl silâha ilk davranan olmaları yolunda kışkırtmış olduğu gerçeğini de hep perde arkasına atmayı başarmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü garanti etme aldatmacasının şekillendirilmesinde de başrolü oynayan İngiliz diplomasisi olmuştur. Buna göre, tarafsız kalmaları karşılığında Osmanlıların toprak bütünlüğü İtilâf Bloğu tarafından garanti edilecekti. Bir diğer deyişle, devletler-arası ilişkilerin alışılmış ve gelenekselleşmiş normal uygulamalarında olması gerektiği gibi, herhangi bir taahhüt devletten devlete, ikili düzeyde verilmesi gerekirken, şimdi bir siyasi bloğun sözüne güvenilmesi isteniyordu.

27 Roger Adelson, age, s. 106-107.

Osmanlıların haklı olarak yönelttikleri, İtilâf ortadan kalktığı zaman toprak bütünlüğü garantisinin havada kalıp kalmayacağı; savaş sırasında ya da savaş sonrasında Çarlık Rusyası'nın kendi şartlarında belirleyeceği müsait bir anda Osmanlılara saldırması halinde İtilâf ortakları İngiltere ve Fransa'nın Osmanlıları Rusya'ya karşı koruyup korumayacakları gibi son derece doğru suallerin cevabı yoktu. Aslında, hiçbir şekilde korumaya yanaşmayacakları da yeterince aşikârdı. Korumak bir kenara, İngiltere daha bu aldatmacaya giriştiği sırada Rusya'ya savaştan hep birlikte muzaffer çıkılması halinde İstanbul ve Boğazların sözünü vermekteydi.

O sırada Polonya dahi Çarlık Rusyası'na dahil olduğu cihetle, Rusya'nın içerde devrimi göze alma pahasına savaş şevkini ayakta tutabilecek, Almanya'nın yoğunlaştırarak sürdürdüğü açılımlarını reddetmesini sağlayacak tek şey, bizatihi İngiliz Dışişleri Bakanı Grey'in tanımlamasıyla, *"glavnyii priz,"* yani savaşın büyük ikramiyesi olan İstanbul ve Boğazlardı… İngiltere, zamanın en büyük deniz gücü olsa da, kıt'a Avrupası'na gönderebileceği sözünü etmeye değer kuvvette kara güçlerine sahip olmadığı gibi, kıt'a Avrupası'na yüksek sayılarda asker göndermekten de yana değildi. Fransız orduları da güvenilir bir parite sağlayamadığı cihetle, Almanya'nın güçlü kara orduları karşısında en büyük güvenceyi ancak Rus kara orduları sağlamaktaydı. İtilâf stratejisi de Almanya'yı iki cephede birden savaşmak zorunda bırakmak hedefi üzerine bina edilmişti ki, bunun için de Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının Çarlık Rusyası'na söz verilmesi gerekmişti.

Öte yandan, hiçbir şekilde gözden kaçırılmamış olması gerekirken bugün hiç bahsedilmez olmuş şeytanî bir detay, Kral Beşinci George'un Parlamento'daki konuşmasını destekleyici mahiyetteki geleneksel konuşmanın bilinen Ermeni iddialarının şekillendirilmesinde Morgenthau'yla beraber baş rolü oynamış Lord Bryce tarafından yapılmış olmasıdır. Bryce, İngiltere'yle Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş halinin ortaya çıkmasından sadece beş gün sonraki 11 Kasım tarihli bu konuşmasında Osmanlı İmparatorluğunun ebediyen ortadan kaldırılması vaktinin geldiğini söylemiştir.[28]

Her şeyden önce, ne kadar İngiltere'deki en önde gelen hukukçulardan biri, Washington Büyükelçiliği de yapmış şöhretli bir şahsiyet de olsa, Kral'ın esas itibariyle Osmanlı İmparatorluğu üzerinde duran konuşmasından hemen sonra Parlamento'ya hitap etmek üzere Bryce'ın seçilmiş olması manidardır. Zira Bryce, 1870'li yıllardan beri Ermeniler ve diğer Osmanlı azınlıklarının en öne çıkmış savunucusu olarak tanınmaktadır. Nitekim, kısa süre sonra Ermeni mezalimiyle ilgili meşhur ve bugüne kadar Ermeni tezlerine başlıca bir zemini sağlamış raporun da müellifi olacaktır.

Gerçekten, Bryce'ın Türklere bakışı son derece menfidir:

> *"Türk Hükûmeti son bin beş yüz yıldır insanlığa bu derecede etkisi bulunanların en kötüsüdür. Geçen yüzyılda seçkin bir Avrupalı tarihçinin söylediği gibi,*

28 Roger Adelson, age, s. 108 (Bryce, *"extinguish forever"* ifadesini kullanmıştır).

> *Türkler ele geçirdikleri yerleri harap eden bir soyguncular çetesinden başka bir şey değildir. Hiçbir zaman medenîleşememişler, uygar bir iradenin icra etmesi gereken prensiplerden hiç birini uygulayamamışlardır. Yıllar geçtikçe iyiye gitmeleri beklenirken, daha da kötü olmuşlardır. Türkistan steplerinden Batı Asya'ya gelirken barbardılar, yüz otuz yıl önce Edmund Burke de onları böyle tanımlamıştı ve devletleri bugün de acımasız ve barbar karakterini muhafaza etmektedir."*[29]

Bryce, Parlamento'ya hitabında da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıkların İngiltere'nin idaresi altındaki uluslara gıptayla baktıklarını; insanî açıdan savaşın alanının genişlemiş olmasından üzüntü duymakla beraber, bazı hayırlı şeylerin de bu sayede mümkün olabilecek hale geldiğini; savaş sona erdiğinde müttefiklerin Güneydoğu Avrupa ve Batı Asya'ya tekrar çeki düzen verebileceklerini; hem Müslüman hem de Hristiyan tebaya çok uzun süredir zulüm çektirmiş kötü idarenin ebediyen yok edilmesi işine artık girişebileceğini söylemiştir.[30]

Bu ifadeler, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına girişileceğinden başkaca bir anlam taşımaz. Bryce'ın "Güneydoğu Avrupa"dan kastı İstanbul, "Batı Asya"dan kastı ise Anadolu yarımadası ve Orta Doğu'dur. Nasıl Rusya'nın aklına İstanbul ve Çanakkale Boğazları Osmanlılar savaşa girdi diye gelmemişse, İngiltere'nin de aklına Hindistan yolunu tahkim etmek ve petrol bölgelerine uzanmak için Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak, bu stratejik bölgede yekpare bir devlet yerine çeşitli devletler kurmak, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na girdi diye gelmemiştir.

Bu çerçevede, Birinci Dünya Savaşı boyunca hiç dinmeksizin devam ettirilecek bu propagandanın, Türk ve Osmanlı-karşıtlığı noktasında esasen yıllardır önyargılarla beslendiğini, bu nedenle de çok elverişli bir zemin bulduğunu kaydetmek doğru olur. 1914'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından Wellington House'da Savaş Propaganda Ofisi kurulduğunda, Türkiye karşıtlığı yolunda olduğunca ilerlenmesine engel çıkartabilecek, zihinlerde soru işareti doğurabilecek hemen hiçbir olumlu algılama söz konusu değildi.

Bugün 1915 Olayları ve Ermeni sorunu ele alınırken böylesine önyargılı görüşler ve yaklaşıma sahip olan Bryce tarafından hazırlanan raporun temel dayanak noktası teşkil etmeye devam etmesi, tüm tartışmayı derinden vuran ve aranabilecek tüm bilimsel ölçütlerin ortadan kalkmasına yol açan hazin bir durumdur. Türkleri şeytanlaştırmak için o güne dek tarihte görülmedik ölçüde yoğunlaştırılmış propagandanın ister istemez yol açtığı büyük saptırmaların nerelere vardığı, daha neleri içerdiği göz önünde tutulmaksızın bu devir hakkında makûl ve mantıklı konuşmak olanağı da ortaya çıkmayacaktır.

29 McCarthy Justin, "Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Bryce Raporu", s. 22.

30 Roger Adelson, age, s. 108.

Gerçekten, İtilâf devletleri, Türkiye'yi karalamak yolunda her fırsatı kullanıyor, her yolu deniyorlardı. Bu yaklaşımın tipik bir örneği, yıllarca İstanbul'da yaşamış, mevki ve büyük bir zenginliğin sahibi olmuş, hatta Ahrar Fırkası'nın programını Prens Sabahaddin'in yakın adamı olan Nurettin Ferruh Bey ile birlikte hazırlamış olan[31] Kont Ostrorog tarafından ortaya konulmuştur:

Ostrorog'a göre Osmanlılar İtilâf devletlerine minnettar ve sadık, hiç olmazsa doğru ve düzgün bir çizgide kalmış olsalardı, ne İngiltere ne Fransa ne de bu ülkelerin kamuoylarının aklına Türkiye'nin egemenliğine karışmak gelirdi. Ama Türkiye savaşa girince, hele bir de Mısır'a saldırıp Çanakkale'de müthiş kan akmasına sebebiyet verince artık İngiltere ve Fransa'nın da Rusya'nın gücünü dengelemeye devam etmeleri için bir sebep kalmamış oluyordu. Türkiye'nin yaptıkları İtilâf devletlerinde büyük acılar yaratmış, onları birleştirmişti. İlkel ve sadece hissiyatla hareket eden kafalar Türkiye'nin başına belâ açmış, Kırım Savaşı'ndaki tüm müttefiklerinin ona karşı birleşmesine sebebiyet vermişlerdi. İtalya da Türkiye'nin bu tutumlarından bıktığı için savaş açmak zorunda kalmıştı.[32]

Kont Ostrorog'un 1915 yılında ortaya attığı bu martavallar, bu derece aşırıya kaçan tarafgirlik, aslında Osmanlıların ne derece terkedilmiş ve yalnız kalmış olduklarını, yıllarca yüreğinde yaşayıp da onu hiç anlamayan, sadece sömürmeye ve bunun ilk şartını teşkil eden küçük görmeye alışmış Avrupalıların sayısının ne kadar da çok olduğunu gösterir. Ostrorog'a bakılacak olursa, İstanbul ve Boğazların Rusya'ya sırf Osmanlılar savaşa girdiği için söz verildiğini; Balkanlar'da Osmanlıların haklarını daha iki sene önce mükemmelen korumuş olan İtilâf devletlerinin yine nasıl olsa Osmanlıların tüm haklarını korumuş olacaklarını; Osmanlıların kendilerini savunmaya girişmekle Trablus fâtihi İtalya'yı da rahatsız etmiş olduğunu düşünmemiz gerekecektir.

Ostrorog'un iddiasının tam aksine, Osmanlıların İngiltere ve Fransa'ya minnet duymaları için hiçbir neden yoktu. Balkan Harpleri sırasında tüm Osmanlı ülkesi açlığa ve büyük acılara gark olmuşken dahi borçlarını bir gün dahi geciktirmeden bu ikiliye ödemişler, fakat gelecek için besledikleri özlemler bir yana, hayatın basit gereklerini yerine getirmek için ihtiyaç duyulan geliri sağlamak amacıyla gümrük vergilerinin %4.5 oranında arttırılması için Düyun-u Umumiye'ye hâkim olan İngiltere ve Fransa'nın iznini, o en yeisli günlerde dahi elde edememişlerdi. Her zaman her şeyi yalnız ve tek başlarına yapmak zorundaydılar.

Osmanlı hanımlarının yüzüklerini satarak, subayların ve memurların zaten çok düzensiz aldıkları maaşlarından kesilerek biriktirilen paralarla tüm bedelleri ödenmiş olarak satın alınan *Sultan Osman I* ve *Reşadiye* dretnotlarına da daha 28 Temmuz

31 Baran Hocaoğlu, *II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri 1908-1913*, s. 79.

32 Count Léon Ostrorog, *The Turkish Problem: Things Seen and A Few Deductions*, s. 122 (1915 yılında Fransa'da, 1919 yılında İngiltere'de yayınlanmıştır).

1914 günü el koyan, böylece Osmanlıları Çarlık Rusyası ve Yunanistan'a karşı savunmasız bırakmakta hiçbir beis görmeyen de İngiltere'ydi.

Bu yüzden, 1905'den itibaren Dışişleri Bakanlığı yapmış, her şeyi bilen Grey'in hatıratında Türkiye'den tarafsız kalmasından başka hiçbir şey talep edilmemiş olduğunu ileri sürmüş olması[33] ancak büyük bir riyakârlık olarak görülebilir. İngiltere de diğer Büyük Güçler de Osmanlıların kendi olanaklarıyla anlamlı bir tarafsızlık politikasını sürdüremeyeceklerinin pekâlâ farkındaydılar. Ne var ki en elit okullarda eski Yunan hikâyeleriyle büyümüş, sonra da şehirlerindeki en mutena semtlerde oturup haritalarının başından tüm dünyayı idare etmeye kalkışmış bu liderler, Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik dışlayıcı ve baskı kurucu siyasetleriyle işlemiş oldukları tarihî hatayı kabullenmeye hiç yanaşmamışlar, 1923'den sonra İngiliz Büyükelçiliği'nin Ankara'ya taşınması da on yıl sürmüştür.

İngiliz Savaş Konseyi Genel Sekreteri Maurice Hankey, Çanakkale saldırısını kavramsallaştırdığı muhtırasında harekâtın "Almanya'nın en önemli müttefiklerinden birinin saf dışı bırakılmasını sağlayacağı ve hayatî önem taşıyan Rusya'ya su yolunu açacağını" belirtmişti.[34] Daha üç-dört ay önce Osmanlılara hiçbir kıymet biçmeyen İngiltere'nin en etkili ağızlarından biri, şimdi Osmanlıları Almanya'nın en önemli müttefiklerinden biri saymakta, Rusya'ya giden su yolunun yaşamsal önemde olduğunu söylemektedir.

Çanakkale önünde bekleşen Akdeniz sefer gücünün komutanı General Hamilton da çok kimsenin zannettiği gibi "oryantal bir despotizm"le savaşa tutuşulmadığının farkına varmıştı. Savaş Bakanı Kitchener'in İngiltere'nin Çanakkale'den çekilmesi halinde Türk askerlerinin bu defa da Mezopotamya ve Mısır'da savaşmak için serbest kalmış olmalarına yol açılmış olacağı şeklindeki endişesini paylaştığını ifade ederken, şu hususları da dile getirmekteydi:

> *"Şunun şurasında, oldukça güçlü de olsa netice itibariyle bir sefer görev kuvveti olarak düşmanın başkentine ve güç merkezine çok yakın bir mesafede bulunmaktayız. Fakat, bu düşman, eski üstün mertebesinden çok aşağı bir yerlere düşmüş de olsa hâlâ devasa kaynakları haiz kıtasal ölçülerde büyük bir İmparatorluktur."*[35]

Grey, Churchill ve diğerlerinin teşhis edemediği can alıcı nokta da bundan ibaretti. Hamilton, İngiltere'nin Çanakkale'den çekilmesi halinde Yakın ve Uzak Doğu'da uğrayacağı prestij kaybının ölçülemeyecek kadar büyük olacağını eklemeyi de ihmal etmemişti.

33 *Viscount Grey of Falloden, Twenty-Five Years: 1892-1916*, s. 172.

34 Maurice Hankey, *The Supreme command 1914-1918,* Cilt I, s. 271.

35 David French, *British Strategy and War Aims: 1914-1916*, s. 104.

Mallet'in 28 Ekim tarihinde, yani 29 Ekim Karadeniz Hadisesi'nden bir gün önce dahi Bâb-ı Âlî'nin Almanya'nın tarafına geçmesinin kesinlik kazanmadığını düşünüyor olması, bu meyanda Arapların Osmanlılardan ayrılmaya teşvik edilmelerinin savaşın çıkmasına sebep olabileceği uyarısında bulunarak, bu tür girişimlerden vazgeçilmesini istemiş olması ilginçtir. Buna karşın, Osmanlılar bahsinde en fazla ve en etkili isim olup, yakın gelecekte Dışişleri Müsteşarlığı'na yükselecek olan Doğu Dairesi Başkanı Eyre Crowe'un Arap'ları isyana teşvik mahiyetindeki hazırlıklarda ısrarcı olmaya devam etmiş olması, İstanbul Büyükelçiliği ile Whitehall arasındaki kopukluğun hangi noktalara vardığını ortaya koyar.[36] Tabii, bizzat dönemin İngiliz Hükûmeti kendisini "liberal-emperyalist" olarak tanımlıyordu. Liberal-emperyalist anlatının da Mallet'in hiçbir şeyin farkında olmadığını iddia etmesi, ancak propagandist bir yazım olarak görülmek gerekir. Zira, Fransız Büyükelçisi Bompard da dahil olmak üzere İstanbul'daki en önde gelen yabancı gözlemciler, Osmanlıların toprak bütünlüğünün inandırıcı şekilde garanti edilmesi ve güçlü bir tarafsızlığı sürdürmelerine olanak tanınması halinde savaş dışında tutulabilecekleri inancını hep muhafaza etmişlerdir.

Sevr'e doğru aktarılan bu propagandanın en katıksız örneklerinden biri emperyalist politikaların en önde gelen destekçilerinden, İngiliz hükûmetlerinin sözcüsü gibi hareket eden *The Times*'ın başyazarı Valentine Chirol'un *The Edinburgh Review*'ın Ekim 1920 tarihli nüshasında yayınlanmış bir yazısında karşımıza çıkar:

Chirol, Jön Türk liderliğini Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini Almanya'nın geleceğine bağlamış olmakla suçlar, Türkiye'nin artık ikinci sınıf bir Asya devleti haline getirildiğinin altını çizerek, pek methettiği Sevr Antlaşması'nda dayatılan şartlar çok sert de olsa bunların sadece yenilginin değil, aynı zamanda var olmak yolundaki tüm meşruiyet ve ahlâkî zeminini uzun yıllardan beri yitirmiş bir siyasi sistemin sonlandırılması olarak anlaşılması gerektiğini vurgular, hatta bunları bir "ceza" olarak niteler. Sevr'in Türkiye'nin egemenlik haklarına getirdiği kısıtlamalardan, ülke nüfusunun yarıdan da fazla azalacak, topraklarının üçte ikisini de kaybedecek olmasından ne denli hoşnut olduğunu ortaya koyan ifadelerde bulunur.[37]

Tüm bunlar bir arada hiç de daha üst siyasi hedeflere bağlanmamış, tesadüfî ifadeler olarak görülemez. Aksine, bu tür iddialar bir karartma ve cezalandırma siyaseti olarak İngiliz liberal-emperyalist anlatımının esaslı unsurlarıdır. Fransa, Versailles'da Almanya'ya karşı ne denli yoğun intikam duygularıyla hareket etmişse, Sevr'de de İngiltere Türkiye'ye karşı o denli yoğun intikam duygularıyla hareket etmiştir. Bunun da ardında en başta İngiltere'nin 1915 yılında giriştiği en büyük askerî harekât olan Çanakkale yenilgisi yatar.

36 Joseph Heller, "Sir Louis Mallet and the Ottoman Empire…" s. 29.

37 Valentine Chirol, "The End of the Ottoman Empire", s. 210-211. Chirol, bu yazısında Liman von Sanders'in "Fünf Jahre in Türkei" başlıklı kitabının göya bir kritiğini yapmaktadır.

Bu meyanda, Chirol'ün özellikle Enver Paşa'yı suçlaması ve küçük düşürmeye kalkışması da rastlantısal değildir. Chirol, Enver Paşa'nın bir megaloman olduğunu, kendisini Türkiye'nin Napoleon'u zannettiğini de yazar. Böylece, dostları tarafından dile getirilmiş beğeniye dönük bir iki çift lâf; tarih, strateji ve kara savaşlarına özellikle meraklı her profesyonel askerin aklına gelebileceği gibi Enver Paşa'nın da çalışma odasında bulundurduğu bir Napoleon büstü, mücadelesini küçük düşürmek için bahane olur.

Chirol, Birinci Dünya Savaşı'nın pekâlâ bildiği topyekûn niteliğini de Osmanlı İmparatorluğu söz konusu oldukça dikkate almaksızın, Galiçya gibi Avrupa cephelerine asker sevk edilmiş olmasını da eleştirir ve Enver Paşa'yı Alman Karargâhı ne istemişse koşulsuz yerine getirmiş olmakla itham eder. Halbuki, Enver Paşa'nın Almanya'yla olan anlaşmazlıkları çok iyi bilinmektedir. Bizatihi Chirol'ün bu yazısında kritiğini yapmakta olduğu Liman von Sanders'in Türkiye hatıratı, Enver Paşa'yla nasıl sık sık ve şiddetli anlaşmazlıklara düşmüş olduğunu ortaya koyar. Liman, görevinden alınmasını istemiş, bir keresinde Enver Paşa'yı doğrudan Kayzer Wilhelm'e dahi şikâyet etmiştir. Ayrıca, Avrupa'daki Alman ve Avusturya cephelerinin düşmesi, İstanbul'un da düşmesi anlamına geleceği cihetle, Osmanlıları doğrudan ilgilendirir ve destek verilmesini haklı çıkartır. Savaşın kol kırıcı neticesinin merkezî Avrupa cephelerinde alınacağından kimse kuşku duymamaktadır. Fakat bu tür can alıcı noktaları perdelemek Chirol'in işine gelir.

Tüm anlatım bu ana iddialara dayandırıldığı içindir ki, Chirol Enver Paşa'nın *Goeben* (Yavuz) ve *Breslau* (Midilli) zırhlılarını Boğazlardan içeri aldığını uzun uzun anlatır, fakat İngiltere'nin yukarıda işaret edildiği gibi, tüm bedelleri ödenmiş olduğu halde *Sultan Osman I* ve *Reşadiye* zırhlılarına bu hadiseden önce, üstelik henüz savaş da patlamamışken nasıl el koyduğundan bahsetmek gereğini hiç duymaz. Meselâ, Osmanlıların yanında savaşan Bedevî kabilelerinin "herhangi bir kışkırtma olmaksızın" Mısır'da sınırı geçtiklerini söyler, fakat İngiltere'nin Çanakkale ve Basra'yı abluka altına almış olduğu, Osmanlılar üzerinde ne denli bunaltıcı baskılar tesis etmiş olduğundan, Hindistan'dan getirdiği askerî birlikleri Basra yönünde Bahreyn'de konuşlandırdığından hiç bahsetmez.

Aslında, Chirol İngiliz İmparatorluğu'ndaki Müslümanların vatandaşlık kavramından doğan hak ve yükümlülüklerinin farkında olmaksızın, günlük tekdüze ve sorgulamayan yaşamlarını sürdürmelerini arzulamakta, kollarıyla bir ahtapot gibi dünyayı sarmış İngiliz İmparatorluğu sathında mücadele ateşinin yakılmasından ürkmektedir. Her şeyi kendi yüksek çıkarları açısından ele almak disiplinini uzun yıllar önce kazanmış İngiltere, ayağa kalkmak fikriyle ilgilenmeyen; başına hangi çoraplaların örüldüğünün farkına varmasını sağlayacak türde eğitim ve anlayış düzeyinden yoksun, aslında Chirol'un *"meramını anlatmaktan aciz"* şeklinde tanımlamaktan çekinmediği yığınların kendi idaresini soruşturmaya başlayabilecek olmasından çe-

kinmektedir. Bu yüzdendir ki, Chirol, Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlılar için tam bir felâketle sonuçlanmış olmasından açık bir haz da duyar.[38] Osmanlıların bir vatan müdafaası içinde olmuş olduklarını anımsatabilecek, akla getirebilecek hiçbir şey söylemeyecek kadar da tek-yönlü bir propagandisttir.

Chirol'un 1920'de Türkiye'yi artık *"ikinci sınıf bir Asya devleti"* şeklinde tanımlaması, bir sevinç nidasıdır. Bu yüzden de esas meselenin Sevr'de Türkiye'ye dayatılan şartların ağır olup olmaması değil, müttefiklerde Sevr'i sonuna kadar gerçekleştirmek iradesi olup olmadığı uyarısında bulunur, müttefiklerden bu işin peşini bırakmamalarını ister.[39] 1929'da öldüğüne göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla çok umutlandığı bu yok etme sürecinin nasıl tersine döndürülmüş olduğunu da görmüş olmalıdır.

Valentine Chirol gibi İngiliz müesses düzeninde çok öne çıkmış, istediğini kara istediğini ak gösterebilen bir propagandistin Osmanlılara yönelik düşmanlığının niçin böylesine şedit bir hal aldığı, zihinsel arka plânına, hangi varsayımlarla hareket ettiğine bakılacak olduğunda daha iyi anlaşılabilecektir. Zamanın önyargılarını toplu halde resmettiği söylenebilecek ifadeleri şu şekildedir:

> *"Osmanlı İmparatorluğu kılıçla kuruldu, kılıçla bu günlere ulaştı, kılıçla son buldu. Şahikasına vardığı anda dahi insanlığın ilerlemesine hiçbir katkıda bulunmamıştır. Edebiyatı da lisanı gibi soyut fikirleri tanımlayabilmek için Arapça'dan ödünç almak zorunda kalmış, nezâket ifadeleri; lisanına kattığı tüm zarafet Farsça'dan geçmiştir. Sanatı, hatta mimarisi de temas kurduğu, ancak hiçbir zaman samimiyet kesp edemediği daha yüksek Şark medeniyetlerinin sanat ve mimarisinin solgun bir yansımasından ibarettir. Zaten İstanbul'un fethinin sonrasına değin kendi tarihçilerini ortaya çıkartamamış olan Osmanlıların tarihinin ilk üç yüz yılı ardı ardına savaşların kazanıldığı, son üç yüz yılı da bu defa savaşların ardı ardına kaybedildiği gerçeğinden başka bir şey ifade etmez. Osmanlılar altı yüz yıllık yaşamları boyunca esas itibariyle bir Asyatik despotizm olmaktan ileriye geçememiştir. Despotik bir idarede her şey otokratın karakter ve niteliklerine bağlıdır. Bu imparatorluğu, o da kendi emelleri doğrultusunda bir tek Rusya yok etmek istedi. Diğerleri ise düzeltilebileceğine inanmaktaydı, hatta, İngiltere ile Fransa bu uğurda Kırım Harbi'ne dahi gittiler. İngiltere Osmanlıları parçalanmaktan kurtarmak için az kalsın 1878'de de Rusya'yla savaşmaya kalkışacaktı.*
>
> *Jön Türklerin dinî açıdan çok kuvvetli inançları zaten yoktu. Pan-İslamizm yerini büyük ölçüde Prusya'nın Pan-Cermen modeli üzerine kurulan Pan-Turanizm'e bıraktı. Sırf Türk kılıcının marifetiyle birleştireceklerdir diye bir takım ortak ırkî unsurlar bulabilecekleri orada burada kalmış halkları keşfetmek için dünya haritası ve tarihinin altını üstüne getirdiler. İslâmi gelenekleri hiçe sayarak Kur'an'ı ilk defa Türkçe'ye tercüme ettiler. Pan-Turanist emellerle savaşa girdiler.*

38 Valentine Chirol, agm, s. 222.

39 Valentine Chirol, agm, s. 229.

> *Osmanlı İmparatorluğu'nun başına gelen kaderi hak ettiğinden nasıl kimse kuşku duyamayacaksa, daha yüz yıl önce İmparatorluğun parçası iken bağımsızlıklarına kavuşmuş ya da özerklik kazanmış ülkelerin göstermiş olduğu ilerlemeye bakan herkes, şimdi İmparatorluğun son bulmasıyla ortaya çıkan devletlerin geleceğinin Osmanlıların egemenliği altında olup olabileceğinden nasıl olsa çok daha iyi olacağından da kuşku duyamaz.*
>
> *Mustafa Kemal'in etrafına topladığı, Sevr'e karşı direnen Pan-Turanist unsurlar Bolşevizm'le çok tehditkâr bir yakın temas tesis etmiş, özellikle de Bolşeviklerin giderek büründüğü saldırgan bir militarizme yönelmişlerdir. Yeni Ermeni devleti, sınırları dahi tam olarak belirlenememişken şimdiden Türk milliyetçileri ve Bolşeviklerin baskısı altında olup, ehven-i şer olarak gördüğü Bolşeviklere yönelmiştir. İran da aynı günah ittifakının tehdidi altındadır.*
>
> *Osmanlı İmparatorluğu dünyada kötülüğün aracısı olduğu için ortadan yok oldu. İngiliz İmparatorluğu ise esas itibariyle iyiliğin aracısı olduğu için yaşamaya devam ediyor."* [40]

Chirol, bir propagandistten ibaret olduğu içindir ki yukarıdaki tüm iddialarının elle tutulur hiçbir yönü yoktur. Bu satırları yazdığı tarih olan 1920'de son nefesini henüz vermekte olan Osmanlı İmparatorluğunu yerin dibine batırır; zafer sarhoşluğu içinde Osmanlıların resmettiği hemen her şeyden tiksinti duyduğunu saklamaz, *Pax Ottomanica*'yı aklına getirmez, herkesi Türklerden iyi ve üstün görür. Tabii, İngiliz emperyalizminin kendi ülkesi ve dünya sathında nelere yol açmış olduğuna da hiç mi hiç değinmez. On sekizinci yüzyılda İngiliz derebeylerinin köylülerin ortaklaşa kullandıkları ve hayvanlarını otlatabildikleri arazilere topluca el koymaları sonucunda üstsüz başsız şehirlere akın eden ve ilerideki proleterya sınıfının belkemiğini oluşturacak on binleri de unutur, büyük İngiliz şehirlerinin varoşlarında perişan halde yaşayan insanları da… Üzerinde güneş batmayan İmparatorluğun sömürgelerindeki durumun hiç de parlak olmadığını da hatırlamak gerekir. Osmanlı İmparatorluğu kılıçla kurulmuştur ama, hangi büyük ülke müzakerelerle kurulmuştur diye sormak gerekir. Avrupa'da Otuz Yıl Savaşları mı olmamış, Alman Birliği mi Fransa ve Habsburglar'la savaşılmaksızın kurulmuştur?

Yahut Chirol Türkçe'nin Arapça ve Farsça'ya çok şey borçlu olması keyfiyetini bir diğer nakısa olarak öne sürerken, İngilizcenin nereden ne aldığını, "Royal" kelimesini dahi Fransızca "Roi"dan türetildiğini hiç aklına getirmez. Halbuki Osmanlıca tıpkı İngilizcenin Latin ve Cermen kültür okyanuslarından alıp kendine kazandırmış olduğu veçhile, Arap ve Fars okyanuslarıyla giriştiği yoğuşturucu etkileşim sonucunda çok güçlü bir lisan düzeyine ulaşmış, ödünç aldığı her kavram ve kelime-

40 Valentine Chirol, agm, s. 223 – 232.

ye ilâve anlam katmanları ve yeni yoğunluklar katmıştır. Chirol'e bakılacak olursa, İngiltere ve Fransa âdeta ve hiçbir aslî ve stratejik menfaatleri söz konusu değilken ve sanki Çarlığın Akdeniz'e inmesinden hiçbir çekince duymamışlar gibi sırf Osmanlı İmparatorluğu düzelecektir ümidiyle Kırım Harbi'ne girmiştir.

Türkiye-Sovyet Rusya yakınlaşmasını İran'ı da tehdit eden bir *"günah ittifakı"* olarak nitelendirdiğine göre, daha 1907'de bu ülkeyi Rusya'yla kendi arasında nüfuz sahalarına bölmüş olan İngiltere'nin âlî çıkarlarını haleldar edecek bir gelişmeden çekiniyor olsa gerektir. Nihayet, Hint Müslümanlarına da hitap ettiğini aklının bir köşesinde tutuyor olacak, olabilecek en riyakâr şekilde bir din âlimi gibi de konuşmaya kalkışır ve Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye çevrilmesini küfür olarak vasıflandırır.

Dönemin İngiliz hükûmeti Osmanlıların alabildiğince karalanmasına müsaade etmiştir, ama stratejik çıkarlara dayalı dostluk ve müttefiklik ilişkisinin söz konusu olduğu hallerde tam tersi bir tutum izlemiş, kamuoyunu buna göre şekillendirmiş olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Nitekim, "milletlerin zindanı" olarak bilinen, müstebit Çarlık Rusyası'nın olumlu taraflarını öne çıkartmak, bir çok gelişmeyi gözlerden uzak tutmak yolunda İngiltere'nin sarf ettiği gayretlere bakıldığında çok şey açıklık kazanır:

Osmanlıların *"Asyatik despotizm"* olduğunu ileri sürmekte beis görmeyen sözde liberal değerlerin savunucusu Asquith hükûmeti, mesele Rusya olunca Çarlık Rusyası'nı farklı bir ışık altında göstermesi gerektiğini real politiğin olmazsa olmaz cüzü olarak derhal kavramıştı. Bu yüzden, bilhassa Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Eylül 1914'den itibaren dikkatle hazırlanmış bir kampanya da yürütecektir. Rusya hakkında kitapçıklar hazırlanıyor, Rusya'ya ilişkin haberler sansür ediliyor yahut eklemeler yapılabiliyordu. Böylece, İngiliz kamuoyunun gözünde Çarlık Rusyası pek beğenilen bir ülke olmuştu. Rus köylüsünün dayanıklılığı ve cesareti öne çıkartılıyor, Rus ordularının gücü hakkında hâkim bir kanaat oluşturulmaya çalışılıyor, Rusya'da parlamenter demokrasinin 1906'dan o yana kaydettiği gelişmeler öne çıkartılırken, Çarlığın tabiatında olan baskıcı ve otoriter olan her şey önemsiz ayrıntılar mertebesine indiriliyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı da Fin ya da Polonyalılar gibi ulusların Rusya'da hangi şartlar altında yaşadıklarını ortaya koyan haberleri dışarı sızdırmıyordu.[41]

Gerçekten, liberal-emperyalist anlatımda her zaman sadece madalyonun bir yüzü gösterilmiş ve sadece bu yüz geçerli sayılmıştır. Osmanlılar söz konusu oldukça, bu karartma birbirini tamamlayan çarpıtmalar halinde ortaya çıkar, Sevr'de vücut bulan yeni ve yenilenmiş emperyalist hedefler doğrultusunda hareket eder. Dışişleri Bakanı Balfour da önceki Osmanlı yönetimi ne kadar suçlanır ise Türkiye'nin olabilecek en sert şekilde cezalandırılmasının ahlâkî zemininin o derece kuvvetlenmiş

41 Keith Neilson, *Britain and the Last Tsar: British Policy and Russia, 1894-1917*, s. 117.

olacağını düşünüyordu.[42] Osmanlıların üzerine atılan suçlar ağırlaştıkça, Türkiye'ye verilecek "ceza" da o kadar haklı gösterilebilecekti. Sevr'de hâkim olan da bu mantıktan başka bir şey değildi.

Tüm bu nedenlerledir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda verdiği, Çanakkale'de doruk noktasına ulaşan mücadeleyle kibirli emperyalist devletleri ne denli şaşkınlığa sürüklemiş olduğu savaşın en dikkat çekici veçhelerinden biri olmak gerekirken, hep güya Türkiye'nin geçmişiyle barışmasını isteyen Batı'da unutturulmuş, söz edilmez olmuştur. Halbuki, Osmanlıların verdiği mücadele sadece İngiltere'nin değil, koca Rusya'nın da yollarını karıştırmış, Çarlığın önüne baş edemediği engeller ve ikmâl sorunları çıkartarak içsel zafiyetlerini aktive hale gelmesine yol açmıştır.

Bu büyük mücadelenin doruğa yükseldiği an olan Çanakkale muharebeleri, Rusya'nın müttefikleriyle doğrudan ilişki kurmasının, Fransa ve İngiltere'den gelecek silâh, mühimmat ve diğer yardımın önünü keserek, Çarlığı gittikçe ağırlaşan iç sorunlarına, kendi elverişsiz dünyasına hapsetmiştir. Rusya Birinci Dünya Savaşı'nda önceden müttefiklerinin gözünü o denli boyamış coğrafî büyüklük, nüfus gibi ölçeklerini değere kavuşturamamış, aksine bu avantajların her biri gerçek dezavantajlara dönüşmüş ve Rusya'nın altını oymuştur. Neticede, Çarlık Rusyası kendisine biçtiği tarihi misyona doğru hareketlenmek için gerekli gücü toparlayamamış, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ele geçirmek ölçeğinde bir hedefi izlemesine izin verecek iç istikrar şartlarından yoksun bırakılmışsa, bu sonucun ortaya çıkmasında Osmanlıların Çanakkale ve Kafkas cephelerindeki direnişlerinin rolü hiçbir şekilde yadsınamaz.

Mehmet Akif Ersoy, "*Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar*" tanımlamasıyla, Çanakkale önünde toplarını bir kırık diş gibi Türk topraklarına çevirmiş savaş gemilerini zihinlere kazımıştı. Rusya'nın savaştan düşmesine yol açan 1917 Ekim Devrimi, aynı zamanda Osmanlıların direnişi ve Çanakkale'de kazanılan zaferin de yol açtığı bir sonuçtur. Rusya'nın büyük bir potansiyele sahip olmakla beraber, aslında ancak müttefiklerinden alabileceği yardımlarla giderebileceği çok büyük zafiyetlere de sahip olduğuna işaret eden Farrar, Osmanlıların mücadelesiyle Rusya'nın belki yenilemeyecek kadar güçlü fakat öylesine de hareketsiz kaldığını belirtir.[43]

Çanakkale saldırısının başlıca müellifi Churchill ise ileri yaşlarında Yunan armatör Onassis'in ağırladığı şöhretli misafirlerinden biri olacak ve meşhur *Christina* yatıyla sekiz ayrı seyahate çıkacaktır. Bu seyahatlerden birinde, 4 Ağustos 1959 günü Çanakkale'den geçilecekken, Onassis yüksek misafirinin *"acı hatıralarının"* geri gelmemesi için kaptana geçişin Churchill uykudayken gerçekleştirilmesi talimatını verir. *Christina* tam 44 yıl sonra Çanakkale Boğazı'ndan süzülüp geçerken, Churchill de

42 G.R. Berridge, age, s. 156.

43 L.L. Farrar, Jr. *The Short-War Illusion: German Policy, Staretegy and Domestic Affairs August-December 1914*, s. 123.

sırtlarda yatan on binlerce askeri gözlerinin önüne getirmeksizin kıyametin içinden gece yarısı uykusunda usulca geçip gitmiş, gözlerini İstanbul'un siluetine açmıştır.

187 odalı Blenheim Şatosu'nda doğan, 1915'i çok gerilerde bırakmış, başından da çok şey geçmiş Churchill, Enver Paşa'nın dünyaya geldiği yoksul semtin, önündeki muhteşem manzaranın ne tarafına düştüğünü düşünmüş de olabilir düşünmemiş de…

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

İngiltere Millî Arşivi, Kew Gardens, FO/371 Dosyaları

Basılı Eserler

Adelson, Roger, *London and the Invention of the Middle East: Money, Powe, and War,1902-1922*, Londra, 1995

Ahmad, Feroz, *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics, 1908-1914*, Oxford, 1969

Avşar, Servet, *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*, Ankara, 2004

Berridge, G.R., *Gerald Fitzmaurice (1865-1939) Chief Dragoman of the British Embassy in Turkey*, Leiden, 2007

French, David, *British Strategy and War Aims: 1914-1916*, Londra, 1986

George, David Lloyd, *War Memoirs*, İkinci Cilt, Londra, 1934

Grey of Falloden, Viscount, Twenty-Five Years: 1892-1916, New York, 1925

Hankey, Maurice, *The Supreme Command: 1914-1918*, Londra, 1961

Heller, Joseph, *British Policy Towards the Ottoman Empire: 1908-1914*, Londra, 1983

Hocaoğlu, Baran, *II. Meşrutiyet'te İktidar-Muhalefet İlişkileri*, istanbul, 2010

Muhtar, Mahmud, *Maziye Bir Nazar: Berlin Antlaşması'ndan Harb-ı Umumi'ye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri*, İstanbul, 1999

Neilson, Keith, *Britain and the Last Tsar: British Policy and Russia, 1894-1917*, Oxford, 2003

Ostrorog, Count Léon, *The Turkish Problem: Things Seen and A Few Deductions*, Londra, 1919

Prothero, Gerald J. *Searching for Security in a New Europe: The Diplomatic Career of Sir George Russell Clerk*, Londra, 2006

Makaleler

Chirol, Valentine, "The End of the Ottoman Empire", *The Edinburgh Review*, Sayı 474, Ekim 1920.

Heller, Joseph, "Sir Louis Mallet and the Ottoman Empire: The Road to War", *Middle Eastern Studies*, Cilt XIII, Sayı 1, Ocak 1976.

Kent, Marian, "Great Britain and the End of the Ottoman Empire", F.H. Hinsley ed. *British Foreign Policy Under Sir Edward Grey*, Cambridge, 1977.

Macfie, A.L., "The Straits Question in the First World War, 1914-1918", *Middle Eastern Studies*, Cilt XVIIII Sayı 1, Ocak 1983.

Mc Carthy, Justin, "Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası ve Bryce Raporu", *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Ankara, 2000.

Steiner, Zara, "Elitism and Foreign Policy: The Foreign Office Before the Great War", B.J.C. McKercher, D.J. Moss eds. *Shadow and Substance in British Foreign Policy, 1895-1939: Memorial Essays Honouring C.J. Lowe*, Edmonton, 1984.